

Antoni Mironowicz

ORCID 0000-0001-7856-2191

Uniwersytet w Białymstoku

Przejęcie żyrowickiego sanktuarium przez unitów*

Słowa kluczowe: Żyrowice, monaster, unia, ikona, Matka Boska Żyrowicka

Żyrowice – największy prawosławny ośrodek kultowy na ziemiach białoruskich był tematem licznych publikacji¹. W ostatnich latach powstało kilka opra-

---

* Artykuł jest przeredagowanym fragmentem książki A. Mironowicz, *Z dziejów żyrowickiego sanktuarium. Lata 1470–1618*, vol. I, Białystok, bez roku wydania. Początek został wzięty z: *Wstęp*, s. 7–8. Część zasadnicza to rozdział VI z takim samym tytułem jak artykuł: *Przejęcie żyrowickiego sanktuarium przez unitów*, s. 78–93. Zakończenie pochodzi z: *Uwagi końcowe*, s. 94–95. Literatura to kopia stron 129–134.

¹ Иоанникий (Галятовский), иеромонах, *Небо новое, з новыми звездами сотворенное, тоест Препоблагословенная Дева Мариа Богородица з чудами Своими*, Львов 1665; Иоанникий (Галятовский), *Новое небо с новыми звездами, или Повествование о чудесах Богородицы, по черпнутое из достоверных преданий и древних летописей игуменом Иоанникием Галятовским, и напечатанное 1677 года в Чернигове на польско-русском языке: С присовокуплением сказаний о чудотворных иконах Богоматери Тихвинской, Владимирской, Одигитрии и прочих, также о положении ризы Богородицы во Влахернской церкви*, пер. А. Плохово, Москва 1850; Николай (Редутто), *О Жировицкой чудотворной иконе Божией Матери и о Жировицкой обители*, „Литовские Епархиальные Ведомости” (dalej – „ЛЕВ”), 1863, № 3, s. 83–100; *Жировицкая чудотворная икона Божией Матери и Жировицкая обитель*, Вильна 1867; I. Stebelski, *Katalog przełożonych klasztoru żyrowickiego, Ostatnie Stebelskiego prace*, wyd. i opr. W. Seredyński, *Archiwum Komisji Historycznej*, t. 1. Seria: „Scriptores Rerum Polonicarum”, t. IV, Kraków 1874; Е.М. Орловский, *Жировицы: (Краткое историческое описание)*, „Виленский календарь” на 1894 г., Вильна 1893, s. 217–230; *Жировицкая чудотворная икона Божией Матери и Жировицкая обитель*, 2-е изд., доп., Вильна 1897; Л. Паевский, *Древнее сказание о Жировицах и чудотворном образе Жировицкой Богоматери*, Гродна 1897; изд. II., Гомель 1994; Н. Диковский, *Коронавание Жировицкой чудотворной иконы Богоматери (1730 г.)*, Гродно 1902; *Жировицкая икона Божией Матери*, „ЛЕВ”, 1903, № 36–37, s. 286–288; *Жировицкая чудотворная икона Божией Матери и Жировицкая обитель*, Гродна 1907; П. Жукович, *Гистория або повесть людей розных, веры годных, о образе чудовном пренасветейшого Девы Марии Жировицком в повете Слонимском*, „Известия Отделения русского языка и словесности императорской Академии Наук”, т. XVII,

цоваў monograficznych poświęconych monasterowi i kultowi ikony Matki Bożej Żyrowickiej², ale żadne z nich nie dało odpowiedzi, w sprawie daty powstania sanktuarium, powołania monasteru i okoliczności przejęcia tego ośrodka przez unitów.

кн. 2, 1912, с. 245–249; П. Жукович, *Неизданное русское сказание о Жировицкой иконе Божией Матери (в связи с историей русского дворянского рода Солтанов Жировицких)*, „Известия отделения русского языка и словесности императорской Академии Наук”, 1912, т. XVII. кн. 2, с. 175–245; *Жировицкая чудотворная икона Божией Матери и Жировицкая обитель*, 2-е изд., доп. Вильна 1915; *Жировицкая чудотворная икона Божией Матери и Жировицкая обитель*, Супрасль 1919; W. Charkiewicz, *Żyrowice – łask krynice*, Słomin 1930; П. Войтович, *Жировицкая святыня (К 500-летию основания Жировицкого монастыря и обретения Жировицкой иконы Божией Матери)*, „Журнал Московской Патриархии”, 1970, № 9, с. 28–37; А.А. Асіпчык, *Жыровічы: гістарычны нарыс*, Кліўленд 1980; I. Крамко, А. Мальдзіс, *Невядомы помнік старабеларускай пісьменнасці*, „Беларуская лінгвістыка”, 1983, № 23, с. 49–54; № 24, с. 55–61; *Жировицкая святыня (По материалам митрополита Антония Мельникова)*, „Вестник Белорусского Экзархата”, 1990, № 3, с. 33–37; A. Mironowicz, *Jozafat Dubieniecki – Historia cudownego obrazu żyrowickiego*, „Rocznik Teologiczny”, 1991, R. XXXIII, z. 1, s. 195–215; idem, *Jozafat Dubieniecki - Historia cudownego obrazu żyrowickiego*, „Wiadomości PAKP”, 1992, z. 2, s. 3–21. В. Пуцко, *Жыровіцкая ікона Божая Маці*, „Полацак” 1993, № 4(24), с. 3–8; *Жировицкий Свято-Успенский монастырь*, Москва 1999; В.В. Попов, *Явление чудотворной иконы Божией Матери «Жировицкая» по письменным источникам XVI–XVIII вв.*, „Минские Епархиальные Ведомости”, 2004, № 1, с. 59–62; А. Кудин, *Систематическо-библиографическое описание историко-архивного фонда Свято-Успенского Жировицкого монастыря. Дипломная работа*, Жировичи 2005; Г. Соколов, А.А. Ярошевич, *Жировицкий (Жировицкий) в честь Успения Пресвятой Богородицы ставропигиальный мужской монастырь*, [в:] *Православная энциклопедия*, т. XIX, Москва 2008, с. 263–271; Агафопод (Есоян), *Документы Свято-Успенского Жировицкого мужского монастыря в фондах Литовского государственного исторического архива (кон. в. – 40-е гг. XX в.)*, Дипломная работа, Жировичи 2011; Н.А. Морозова, *Библиотека Жировицкого монастыря: история книжного собрания*, [в:] *Славянская письменность Великого княжества Литовского: характерные черты и специфические особенности*, Вильнюс 2014, с. 169–204; eadem, *Предварительный список рукописей, принадлежавших библиотеке Жировицкого монастыря*, [в:] *Славянская письменность Великого княжества Литовского: характерные черты и специфические особенности*, Вильнюс 2014, с. 205–224; П. Бубнов, *История изучения прошлого Свято-Успенского Жировицкого монастыря*, «ХРОНОС: церковно-исторический альманах», 2018, № 6, с. 73–97.

² *История Жировицкого Свято-Успенского монастыря по письменным источникам, преданиям и свидетельствам современников*, сост. игуменья Гавриила (Глухова), Москва 2004; П. Бубнов, *Датировка явления Жировицкой иконы Божией Матери и начала церковной и монастырской жизни в Жировичах в исторических произведениях XVII-XVIII вв.*, [в:] *Христианство как интегрирующий фактор мировой культуры: сборник докладов XXIV международных Кирилло-Методиевских чтений*, Минск 2019, с. 157–165; idem, *Милости источник: Жировицкая чудотворная икона Божией Матери и Жировицкая Успенская обитель в 1470–1618 гг.*, Минск 2020; *Жыровічы: пад святым накровам: энцыклапедыя*, рэдкал. В. У. Ваніна, Мінск 2020.

Pomimo licznych źródeł rękopiśmiennych³ i drukowanych⁴ nie mamy przekonujących informacji, w jakich okolicznościach i kiedy unicy zajęły miejsce objawienia cudownej ikony Matki Bożej koło Słonima.

Po śmierci Iwana Sołtana⁵ i jego żony Maryny Sołomereckiej⁶, ich synowie: Jarosław, Dawid, Iwan (Jan) i Aleksander nie dbali już z taką gorliwością o Żyrowice. Dwóch z nich przeszło na kalwinizm, a potem przyjęli wyznanie rzymskokatolickie⁷. Połowę majątności Żyrowice objął najstarszy syn Iwana – Jarosław, starosta ostrzyński⁸, ożeniony z Barbarą Gałeczorską (Golezskowska) a następnie z nieznaną z nazwiska Marią a drugą część objął Dawid. Dawid Iwanowicz Sołtan, czwarty syn Iwana Aleksandrowicza, marszałka nadwornego litewskiego, starosty ostrzyńskiego, dziedzic drugiej połowy ojczystej majątności Żyrowic⁹, przekazał przed śmiercią w 1609 roku swoją część synowi Danielowi. Dawid został pochowany w murowanej cerkwi w Żyrowicach. To jeszcze jeden dowód, że cerkiew mu-

³ *Collectanea Historica o klasztorze Żyrowickim z spraw, y Relacij Ludzi wiadomych starych [...]* not[o]wane przez X Antoniego Zawadzkiego Superyora Żyrowickiego (1713), Санкт-Петербургский институт истории Российской академии наук, Санкт-Петербург, (dalej – Архив СПб ИИ РАН), ф. 52, оп. 1, ед. хр. 164; *Главная церковная и ризничная опись Жировицкого Успенского второклассного монастыря*, Российский государственный исторический архив, Санкт-Петербург, ф. 834, оп. 3, ед. хр. 2745.

⁴ T. Borowik, *Historia abo powieść zgodliwa przez pewne podanie ludzi wiary godnych, o obrazie Przczystej Panny Mariey Żyrowickim cudotwornym w powiecie słonimskim, i o rozmaitych cudach... pilnie zebrana i... to drugi raz w druk podana*, Wilno 1622, 1628 (przedruk: П. Жукович, *Гистория...*, с. 175–249; I. Крамко, А. Мальдзіс, *Невядомы помнік...*, с. 49–54; № 24, с. 55–61; J. Dubieniecki, *Historia o obrazie Przczystej Panny Mariey cudownym w W. X. Lit. w powiecie słonimskim będącym żyrowickim, miejscami objaśniona z cudami, które przy tymże obrazie w roku 1651 i w roku 1652 Bóg Wszchemocący okazał*, przez o. Iosaphata Dubienieckiego Zakonu Ś. Bazylego W. ordynaria, kaznodzieję i poenienta żyrowickiego, w druku podana w Wilnie w drukarni OO. Bazylianów unitów, Wilno 1653; Иоанникий (Галатовский), *Небо Новое, з новыми звездами сотворенное*, Львов 1665, л. 104об-129а; J. Drews, *Methodus peregrinationis menstruae Marianaе ad imagines Deiparae Virginis*, Vilnae, [1684]; I. Nardi, *Relacja historyczna o zjawieniu obrazu Najsw. Panny Zyrowickiej pod rządem Bened. Urlewicza*, Supraśl 1728; I. Kulczynski, *Il diaspro prodigioso di tre colori ovvero Narrazione istorica delle tre immagini miracolose della Beata Vergine Maria: la prima, di Zyrowice in Lituania, la seconda, del Pascolo in Roma, e la terza copia della seconda parimente in Zyrowice detta dai quei popoli Romana*, in Roma 1732.

⁵ Iwan Andrejewicz Sołtan ożeniony z księżną Bohdaną Czetwertyńską, H. Lulewicz, *Sołtan Iwan*, „Polski Słownik Biograficzny”, t. XL/3, z. 166, Warszawa–Kraków 2001, s. 356–357.

⁶ Maryną, córką księcia Wasyla Iwanowicza Sołomereckiego, namiestnika mohylowskiego (1460–1540). J. Wolff, *Kniaziewie litewsko-ruscy od końca czternastego wieku*, s. 494; „Polski Słownik Biograficzny”, t. XL, s. 329.

⁷ В. Пуцко, *Жыровіцкая ікона Божае Маці*, с. 4; A. Mironowicz, *Jozafat Dubieniecki...*, s. 216.

⁸ Jarosław Sołtan (1527–1610), starosta ostrzyński, właściciel Wołczyzna w powiecie brzeskim i Klejników.

⁹ Dawid Sołtan (1520–1610), właściciel i fundator cerkiew św. Semena w Murawce, A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa 1883, s. 332.

rowana była już wybudowana i funkcjonowała jako świątynia klasztorna. W XVIII – wiecznym źródle wspomina się o dokumencie z 1609 roku, w którym podana została informacja o funkcjonującej murowanej cerkwi i monasterze. „W Żyrowicach klasztor był i miał nadanie swoje, a nie plebana albo dom prezbiterów, ponieważ wymienieni posesorowie tytułowali klasztorem”¹⁰.

Córka Dawida Sołtana o imieniu Maryna (Małgorzata), po śmierci ojca, była na służbie u żony Jerzego Mielezki, chorążego słonimskiego. Sama ciężko chorując na oczy około 1629 roku została uzdrowiona a potem wyszła za mąż za Tobiasza Podbereskiego¹¹.

Jarosław Iwanowicz Sołtan pozostawał przy „wierze greckiej” i wraz z żoną Marią dokonał zapis trzech włók ziemskich z ogrodami i innymi pożytkami na cerkiew wołczyńską św. Mikołaja i św. Jerzego w 1586 roku. Dodatkowo cerkiew tę wyposażył w utensylia cerkiewne, księgi liturgiczne i dzwony. Duchowny wołczyński mógł korzystać z młynów i wchodów do lasu Sołtanów. Za te nadania i uposażenia duchowni mieli wytwarzać prosfory, wino i ładan na potrzeby cerkiewne i modlić się za żywych i zmarłych kłtorów zgodnie z prawem kanonicznym Cerkwi prawosławnej¹². Nadzór nad prawidłowością udzielanych sakramentów mieli sprawować prawosławni biskupi włodzimiersko-brzescy. Syn ziemianina brzeskiego Jarosława Sołtana, Hieronim otrzymał od ojca część dóbr Klejników a od swojego wuja Dawida Iwanowicza Sołtana w 1604 roku prawo własności i kłtorstwa nad monasterem św. Symeona w Brześciu wraz ze wsią Murawiec¹³.

Jarosław Sołtan swoją część odsprzedał bratu Iwanowi, staroście ostrzyńskiemu, aktem z 13 grudnia 1587 roku za cenę 5000 kop groszy litewskich¹⁴. Z oblat dokumentu transakcji, wpisanego 17 czerwca 1588 roku do ksiąg grodzkich słonimskich¹⁵ wynikało, że połowę dóbr Żyrowice sprzedano wraz z połową ma-

¹⁰ Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 345, л. 177 об.

¹¹ Ks. I. Stebelski, *O Prześwietnej Familii JMśc PP. Sołtanów*, „Scriptores Rerum Polonicarum”, t. IV, Kraków 1874, s. 392.

¹² *Акты, издаваемые Комиссиею, высочайше учрежденною для разбора древних актов в Вильне*, (dalej – АВАК), т. III, Вильна 1870, с. 18–19.

¹³ АВАК, т. II, Вильна 1867, с. 20–21; A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie litewskim w XV i XVI wieku*, s. 332.

¹⁴ Kopia aktu sprzedaży połowy Żyrowic z prawem „podawania” w monasterze wraz poddany- mi monasterskimi dokonany przez Jarosława Iwanowicza Sołtana bratu Iwanowi Sołtanowi za 5000 kop groszy litewskich. Przeniesienie aktu z ksiąg grodzkich słonimskich do ziemstwa 23 października 1587 r. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 90, л. 1–2об; П. Жукович, *Неизданное русское сказание...*, с. 216.

¹⁵ Kopia dokumentu sprzedaży znajdowała się w archiwum klasztoru żyrowickiego „pod rokiem [1587] wyrażonym dnia 25 grudnia w Żyrowicach przy pieczętarzach Jerzym Jundzille, podkomorzym wołkowyskim, Grzegorzem Tryznie, podkomorzym słonimskim i Jaroszu, to jest Jerote-

jątków należących do monasteru cerkwi („двор Жировичский [...] так теж з половиною монастыря церкви Жировичское и вшелякими пожитки, накладом церковным, также и подданными монастырскими”¹⁶).

Я Ярослав Солтан и я Барбара Кголезковска, малжонка его милости, того имени Жыровицкого части своей и права отчызного прырожного по отцу моем мне Ярославу Солтану прыналежачого вырекли, и сим записом вырекаемося вечными и непорушными часы. А възливаючи его на пана Ивана Солтана брата моего мает его милост пан Иван Солтан брат мой того имени Жыровицкого половицу от нас его милости проданую держать, ужыват, розшырат и кому хотечы дат, дароват, продат, заменит, записат и ку своему najlepшому пожытку водлугъ воли и въподобаня своего оборочат вычными часы. А мы сами я Ярослав Иванович Солтан а я Барбара Кголезковска малжонка его милости, дети, потомки, щадки, близкие, кровные, повинные, нашы в тое имене Жыровицкое в продажу нашу в будоване дворное во вшелякие кгрунты оромые и неоромые, в бояры, в люди и во всиих пожытки, вжо от сего часу даты в сем листе нижей описаного на часу вечыстые ничым се вжо уступовати не маемо и переказы в держаню его милости пану Ивану Солтану чынити не маемъ и моцы жадное мети не будем вечне. А где быхмо мы сами потом пропомневшы сего запису нашего в тое имене Жыровичы пану Ивану Солтану проданое чым уступовали и переказу задержаня его милости в пожитках в чом колвек учынили. А тым сесь лист наш нарушали тогды мы маем и повинни будем заруки место вины заплатит его милости пану Ивану Солтану пят тисечей коп грошей¹⁷.

usu z Ostromęczyna Niemirze sprawionego i tego roku i miesiąca dnia 30 w grodzie słonimskim przyznanego, a stamtąd do akt ziemskich słonimskich w następującym roku 1588, dnia 17 czerwca przeniesionego”. Ks. I. Stebelski, *O Prześwietnej Familii JMśc PP. Sołtanów*, s. 390. Obecnie dwie kopie w języku polskim i ruskim „Widymus. Zbywany majątek Jarosław otrzymał z działu z bratem Dawidem z 17 czerwca 1588 r.” znajdują się Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 90.

¹⁶ Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 188, л. 1–4.

¹⁷ Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 188, л. 3–3об.; П. Бубнов, *Милости источник...*, с. 128–129. Por. „Widymus z knih zemskich spraw weczystych powetu słonimskocho”. Kopia przeniesienia wypisu z ksiąg grodzkich słonimskich do ksiąg ziemskich słonimskich przez tutejszego ziemianina Piotra Hrechorowicza 17 czerwca 1588 r. W wypisie z grodu słonimskiego, datowanym na 30 grudnia 1587 r., Jarosław Iwanowicz Sołtan, starośc ostryński i jego żona Barbara zeznali, że połowę należącego do nich majątku Żyrowic, otrzymaną z działu z bratem Dawidem Sołtanem, Jarosław sprzedał swemu bratu Iwanowi Sołtanowi za kwotę 5 tysięcy kop groszy litewskich. Akt sprzedaży, datowany na 25 grudnia 1587 r., podano do ksiąg grodzkich słonimskich. W wypisie podano warunki braterskiego działu Sołtanów: Iwan otrzymał ojcowizną Neświż, Aleksander Bujnicze w powiecie orszańskim, a Jarosław część Żyrowic. Kopię sporządzono w 1631 r. Pod kopią podpis Krzysztofa Jesmana Synkowskiego, pisarza ziemskiego słonimskiego. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 84, л. 3–3об; Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 345, л. 179–179об.

Dokument informował też o istnieniu na terenie ośrodka żyrowickiego dwu cerkwi i monasteru. Klasztor w świetle tego aktu został założony przez Aleksandra Aleksandrowicza Sołtana i przez niego uposażony „pewnymi gruntami, poddany mi i folwarkiem tuż przy cerkwi zbudowanym opatrzeni, od kilkadziesiąt lat zostawali, naprzód od kolatorów swoich intraty z dóbr monasterskich i cerkiewnych, po większej części na siebie zabierających a tylko szczupłą jałmużną podług swej łaski i upodobania onych opatrujących umniejszeni¹⁸.

Drugą część Żyrowic posiadał Dawid Sołtan, który przekazał w czasowe władania te dobra z cerkwią i monasterem bratu Iwanowi. W ten sposób Iwan Sołtan w praktyce stał się jedynym kolatorem ośrodka żyrowickiego. Dawid Sołtan nie porzucił prawosławia, nie przyjął unii ani nie został kalwinem. Dawid podpisał się w 1609 roku pod protestem mieszczan wileńskich do króla w sprawie siłowego wprowadzania unii¹⁹. Do 1604 roku współwłaściciel Żyrowic był ktitorem monasteru św. Symeona w Brześciu a potem przekazał go opiece kuzynowi Hieronimowi, synowi Jarosława Sołtana, starosty ostrzyńskiego, ziemianina brzeskiego.

Według Ignacego Stebelskiego Jarosław i Iwan Sołtanowie porzucili prawosławie i przeszli na kalwinizm. Obaj nie troszczyli się o rozwój prawosławnego ośrodka kultowego. Iwan Sołtan nie ukończył rozpoczętej przez ojca budowy murowanej cerkwi, a z dóbr klasztornych pobierał podatki. Według jezuickiego historyka „dla pełnomocności tychże kolatorów, jakie ci sobie nad duchowieństwem onych nieporządnych, zwłaszcza za schyzmy czasów przywłaszczali, na swoich prawach i wolnościach poniżenie i lekkie siebie poważenie mając uciśnieni, nareszcie do wyżej pomienionego Jarosława Sołtana i jego braci jako heretyckiej sekty i złych obyczajów panów wyrugowani być musieli, zostawiwszy po sobie monastyr na pustki, a to miejsce św. z cerkwią i cudownym obrazem na smutne osierocenie i większe dla łakomstwa rzeczonych panów z dochodów cerkiewnych bogacić się chcących, zubożenie²⁰. Na podstawie zachowanych dokumentów opinia Stebeskiego nie znajduje potwierdzenia w źródłach. Żadne fakty nie wskazują, żeby monaster żyrowicki ucierpiał z powodu działalności potomków Iwana Sołtana.

Na podstawie historii drukowanej o cudownym obrazie Matki Bożej Żyrowickiej i dokumencie z Archiwum Żyrowickim pod tytułem: *Reskrypt albo odpowiedź na punkta Przeclawskiego*, można wywnioskować, że Jarosław Sołtan żył jeszcze 1606 roku. Świadczy o tym dekret asesorski z 25 kwietnia 1606 roku z instancji

¹⁸ Ks. I. Stebelski, *O Prześwietnej Familii JMśc PP. Sołtanów*, s. 390; A. Mironowicz, *Jozafat Dubieniecki...*, s. 216.

¹⁹ *Описание документов архива западнорусских униатских митрополитов*, т. I: (1470–1700 гг.), Санкт-Петербург 1897, с. 129.

²⁰ Ks. I. Stebelski, *O Prześwietnej Familii JMśc PP. Sołtanów*, s. 390.

Leona Sapiehy kanclerza Wielkiego Księstwa Litewskiego o wieś i puszcę Okuninowską wymierzony przeciwko Jarosławowi Sołtanowi oraz jego braciom Iwanowi i Dawidowi²¹.

Stebelski podaje nieprawdziwe informację o działalności Iwana Iwanowicza Sołtana, marszałka nadwornego litewskiego, starościca ostryńskiego. Píše on, że „kupiwszy u rodzzonego brata Jarosława połowicę Żyrowic nie dbał o miejsce święte. Nie tylko nie dokończył budowy nowej cerkwi murowanej zaczętej przez dziadka i kontynuowanej przez ojca, ale jako kalwin nie wykazywał pobożności. Przy starej drewnianej cerkwi, utrzymywał jedynie prezbitera głównie ażeby czerpać finansowe korzyści od ludzi przychodzących na nabożeństwa przed cudownym obrazem”. Właściciel majątku pobierał dochody ze sprzedaży wosku, nabożeństw oraz z gruntów przynależnych cerkwi i monasterowi. Dochodów Iwan „też cerkwi i monastrowi od przodków swoich funduszem nadanych wrócić nie chciał, na koniec do ostatniego prawie upodlenia i nieznośnej w chrześcijaństwie hańby to miejsce św. przywiódł”²². Takie działania kolatora monasteru żyrowickiego według badacza dziejów rodu Sołtanów doprowadziło do gniewu Bożego i utraty posiadanego przez niego majątku²³.

²¹ Ks. I. Stebelski, *O Prześwietnej Familii JMśc PP. Sołtanów*, s. 390.

²² *Ibidem*, s. 391.

²³ „A przeto nie dziw, iż za takimi niegodziwemu postępkami swemi ściągnął na się nie błogosławieństwo boskie i karę, ponieważ naprzód zaszedłszy w proceder z Leonem Sapiehą Kanclerzem W. Ks. Lit. i synem jego Janem Stanisławem starostą słonimskim, utracił wielką część ojczystej majątności swojej Okuninów nazwanej z puszcą na 220 włok z górą wynoszącą, która dekretem asesorskim r. 1606 została przysądzona ekonomii słonimskiej, a potem i od całej majątności swojej żyrowickiej haniebnie i wiecznie odpadł. Gdy bowiem tenże Jan Sołtan obżałowany i przedwołany był przed sądem grodzkim słonimskim na roczkach aprylowych w r. 1605 od żydówki z miasta Chomska na imię Estery Cheminy o zabicie męża jej Icka Michelewicza i poranienie niektórych przyjaciół i sług jego, a przytem o zabranie na ten czas niemalej majątności onych żydów i gdy tak pomieniony sąd grodzki, jako i trybunalski miński, do którego apelował Sołtan, dekretami swoimi osądziwszy Sołtana za ów exces na wypłacenie wyż mianowanej żydówce Esterze i synowi jej Michelowi Ickiewiczowi 30,537 kop groszy lit. po odprawę tych dekretów do majątności Sołtana tak leżących, jako i ruchomych też żydówkę Esterę odesłał; za tymi, więc dekretami urząd zjechawszy majątności Jana Sołtana, to jest połowicę Żyrowic wespół z folwarkiem monasterskim i połowicą cerkwi żyrowickiej, z poddaństwem, gruntami i dochodami monasterskimi, otaksował i w sumie 4,671 kopie i 45 groszy lit. wyż rzeczony żydówce Esterze w posesję podał. A za odebraniem przez tę żydówkę Żyrowic w posesję swoje, gdy się wszystkie dochody tak z dóbr świeckich, jako też i cerkiewnych i monasterskich z części Jana Sołtana sobie przysądzonyj przez czas nie mały na nią obracały, obrazila taka brzydkość na miejscu świętem stojąca nie tylko zwierzchność duchowną, ale i świeckich chrześcijańskich panów, a najbardziej Jana Maleszkę na on czas mścislawskiego, potem brzeskiego, a na koniec smoleńskiego kasztelana, chociaż w dyzunii jeszcze zostającego tuż niedaleko Żyrowic w Dziewiątkowicach dziedzictwo swoje mającego, który w r. 1606 nabywszy od pomienionej żydówki prawo na połowicę Żyrowic na Janie Sołtanie od niej przewidzione za wyliczeniem onej sądzonyj na tej majątności sumy 4,671 kop i 45 groszy lit., został nie tylko połowicy Żyrowic

Wyżej przedstawione opowieści ks. Ignacego Stebelskiego nie mają nic wspólnego z rzeczywistością. Iwan Sołtan pozostał przy prawosławiu i dokończył budowę murowanej cerkwi Zaśnięcia NMP. W celu pozyskania środków na tą inwestycję wydzierżawił na cztery lata w 1603 roku część dóbr żyrowickich Ickowi Michelewiczowi, Żydowi z miasta Chomska²⁴. Sam monaster pozostawał pod opieką Iwana i Dawida Sołtanów. 6 stycznia 1605 roku doszło do zabójstwa Żyda Icka Michelewicza, za co został oskarżony właściciel majątku Żyrowice. Pomimo że nie było podstaw do postawienia oskarżenia Lew Sapieha (1557–1633), ówczesny starosta słonimski (1586–1533) 22 lutego 1605 roku wezwał Iwana Sołtana na sąd grodzki w Słonimie. Podstawą do oskarżenia stały się zeznania Jana Naruszewicza, łowczego Wielkiego Księcia Litewskiego (1589–1613), starosty łódzieskiego, opiekuna swych braci i dóbr żaberskich z miasteczkiem Chomsk²⁵. Wpływowi dygnitarz dążył do wykorzystania sprawy swojego poddanego Icka Michelewicza do poszerzenia swojego majątku. Wykorzystując nieobecność starosty słonimskiego Lwa Sapiehy decyzję sądową podejmował podstarosta Iwan Mieleszko²⁶, również zainteresowany dobrami żyrowickimi. Przebieg sądowy potwierdzał stronniczość postępowania podstarosty, który uznał jedynie zeznania brata zamordowanego Abrama i szlachty, która dowiedziała się o zabójstwie nad rzeką Szczarą od rodziny Michelewicza. Odrzucone zostały wszystkie zeznania i dowody świadczące na

---

posesorem, ale też wszystkich rozkazów dekretowych i przywódczo-prawnych od Estery przeciw temuż Sołtanowi ze strony popełnionego przezeń zabójstwa męża jej wyżej opisanego aktorem. Tak ściśniony będąc Jan Sołtan, ani mogąc z tej sprawy inaczej się wywikłać, musiał godzić pomienionego wyż kasztelana Maleszkę zrzekając się wiecznymi czasu aktorstwa połowicy majątności swojej Żyrowic, a przy tem też kolatorstwa cerkwi i monasteru wlewając na osobę tegoż Meleszki i małżonki jego Anny Fursowny prawo swoje dziedziczne z sumą wianowną 1000 kop groszy lit. żonie swojej na teżże majątności wniesioną. Które prawo przy podpisie ręki swej i uproszonych pieczętarzy Alexandra Korwina Gosiewskiego, sekretarza JKMc, starosty wielickiego, Konrada Meleszki, pisarza ziemskiego grodzieńskiego, Jana i Krzysztofa Jesmanów Synkowskich, Michała Połubińskiego i Alexandra Massalskiego dnia 12 januarii r. 1609 w Słonimie sprawione, gdy tamże nazajutrz osobiście ze żoną swoją przed urzędem ziemskim postanowiwszy się przyznał, Meleszko tem kontentując się od inszych rozkazów dekretowych i pana Jana Sołtana i żonę jego uwolnił, a sam od tego czasu wiecznym posesorem połowicy majątności Żyrowic oraz kolatorstwa cerkwi i monasteru żyrowickiego z części wyżej mianowanego Jana Sołtana został²⁷. Ks. I. Stebelski, *O Prześwietnej Familii JMśc PP. Sołtanów*, s. 391–392.

²⁴ П. Жукович, *Неизданное русское сказание о Жировицкой иконе Божией Матери*, с. 219.

²⁵ Na podstawie skargi wniesionej przez Jana Dawidowicza Wołkowicza do ksiąg grodzkich słonimskich można ustalić prawdziwego zabójcę Żyda Icka Michelewicza. Zabójcą był chorąży hospodarski powiatu wołkowyskiego Jakub Michajłowicz Wenckiewicz. *АВАК*, т. XXVIII, Вильна 1901, с. 77.

²⁶ Iwan Eliasz Mieleszko, stolnik grodzieński (1593–1598), podkomorzy grodzieński (1598–1600), podstarości słonimski (1591–1606), kasztelan mściłowski (1603–1610), brzeski (1610–1615) smoleński (1615–1622).

korzyść oskarżonego Iwana Sołtana. Podstarosta Iwan Mieleszko nie był obiektywny w swym postępowaniu i sam dążył do przejęcia żyrowickiego sanktuarium. W konsekwencji takiego postępowania wyrokiem sądu grodzkiego w Słonimie 5 kwietnia 1605 roku uznano Iwana Sołtana winnego zabójstwa Żyda Icka Michelewicza i nakazano mu wypłacenie wysokiego odszkodowania na rzecz wdowy po zamordowanym Estery. Suma odszkodowania przewyższała wartość majątku żyrowickiego. Wysokość odszkodowania uniemożliwiała jego spłacenie, z czego doskonale zdawał sobie sprawę Iwan Mieleszko. Nic też dziwnego, że w celu zabezpieczenia wypłaty odszkodowania przejęto cały majątek żyrowicki Iwana Sołtana wraz z cerkwią i monasterem. Iwan Mieleszko nie czekając na dalszy przebieg postępowania zajął dobra żyrowickie i nimi zarządzał.

Wyrok sądu grodzkiego w Słonimie został zaskarżony do Trybunału Litewskiego, ale tam nie tylko utrzymano go w mocy, a nawet skazano właściciela Żyrowic na karę śmierci. Egzekucja wyroku nigdy nie została wykonana²⁷. Nie było to zresztą intencją inicjatorów oskarżenia, a starano się jedynie o odebranie Iwanowi Sołtanowi majątku żyrowickiego.

W wyniku zabiegów Jana Naruszewicza 24 stycznia 1606 roku Zygmunt III Waza skazał Iwana Sołtana na banicję²⁸. Postanowienie królewskie zostało wpisane 2 sierpnia 1606 roku do ksiąg grodzkich słonimskich z nakazem wygnania właściciela Żyrowic z kraju i zakazem udzielania mu pomocy. Iwan Sołtan ponownie wniósł odwołanie od wyżej wspomnianej decyzji w listopadzie jeszcze tego samego roku. Jego odwołanie nie zostało przyjęte i w konsekwencji wobec braku pieniędzy na wypłacenie odszkodowania majątek żyrowicki wraz z cerkwią i monasterem prawnie przeszedł jako zadośćuczynienie w ręce wdowy po Icku Michelewiczu – Estery. Estera Michelewicz, już po pierwszej decyzji sądu grodzkiego w Słonimie najechała na część dóbr żyrowickich dzierżawionych przez ród ziemiański Wołkowiczów²⁹, z niechęcią odnosiła się do monasteru i cerkwi żyrowickiej. W wyniku jej działań doszło do usunięcia mnichów z Żyrowic. Fakt ten nie spotkał się ze zrozumieniem Iwana Mieleszki. Ostatecznie 6 sierpnia 1606 roku Estera Michelewicz zrzekła się za finansowym ekwiwalentem praw do majątku żyrowickiego na rzecz byłego podstarosty słonimskiego Iwana Mieleszki, który sądził Iwana Sołtana. Wdowa, pod wpływem Mieleszki, zrzekła się pretensji do Iwana Sołtana, zapewne wiedząc, kto był prawdziwym zabójcą jej męża. Oskarżenie Iwana Sołtana, przebieg procesu,

²⁷ П. Бубнов, *Милости источник: Жировичская чудотворная икона Божией Матери и Жировичская Успенская обитель в 1470-1618 гг.*, с. 84–86.

²⁸ *Акты, издаваемые Виленской комиссией для разбора древних актов*, т. XXVIII, с. 60–72.

²⁹ *Ibidem*, с. 76–80; П. Бубнов, *Милости источник...*, с. 86–87.

sam wyrok i postępowanie Estery Michelewicz i Iwana Mielezki wskazuje, że całe zdarzenie było sfinansowane i miało ono za cel odebranie Żyrowic Sołtanom.

Wykorzystując sytuację, w której znalazł się Iwan Sołtan Iwan Mielezko 12 stycznia 1609 roku prawnie wymusił przekazanie mu połowy majątku Żyrowice wraz z monasterem³⁰. Akt ten został potwierdzony 4 czerwca 1611 roku i wpisano do ksiąg grodzkich słonimskich³¹. Iwan Sołtan w 1606 roku dekretem asesor-

³⁰ „Widymus s knih zemskich spraw wieczystych powetu słonimskoho”. Polska kopia widymusu z ksiąg ziemskich słonimskich aktu przekazania 12 stycznia 1609 r. Żyrowic dokonanego przez Iwana Sołtana starościca ostrzyńskiego i jego żonę Krystynę Iwanowi Mielezce, kasztelanowi mściślawskiemu i jego żonie Annie. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 189, л. 1–4об. Sołtan został zmuszony do zbycia majątku, ponieważ przegrał proces z Żydówką Ester Icchakową Michelewiczową. Sąd nałożył na niego karę w sumie 30 537 kop groszy litewskich i przyznał Michelewiczowej na majątku Sołtana Żyrowicach sumę 4671 kop groszy litewskich. Ponieważ powódka z synem Michelem zażądali spłaty tej sumy w gotówce, Sołtan musiał sprzedać majątek Mielezce. Dodatkowo, potrzebując pieniędzy Sołtanowa rzekła się także zapisanego dla niej majątku przez męża w wysokości sumy 1000 kop gr. lit. Przywileje ma majątek znajdowały się u brata Iwana – Daniela. Kopię podpisał Krzysztof Jesman Synkowski pisarz ziemski słonimski. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 91, л. 1–3об.

³¹ Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 190, л. 1–4об. Polska kopia widymusu dekretu sądu ziemskiego słonimskiego w sprawie Iwana Mielezki kasztelana brzeskiego i dzierżawcy zdzitowskiego i jego żony Anny z Danielem Sołtanem i jego żoną Katarzyną o dobra żyrowickie. Dokumenty dotyczące majątku i monasteru w Żyrowicach, „Видимус с книгъ земскихъ справъ вечистыхъ повету слонимьского”. Pierwszy dokument to „widymus z ksiąg ziemskich słonimskich z 4 czerwca 1611 r. zawierający proces Iwana Mielezki kasztelana brzeskiego z Danielem Sołtanem o dokumenty dotyczące połowy majątku Żyrowice i folwarku skołdyckiego. Sąd ziemski słonimski nakazał Iwanowi Sołtanowi stawić się przed sądem i przekazać Iwanowi Mielezce wszystkie przywileje, kwity poborowe i dokumenty związane ze wspomnianymi dobrami. Podstawą przekazania dokumentów był zakup majątku przez Mielezkę od Iwana Sołtana 12 stycznia 1609 r. Przed sądem powód okazał oryginał aktu kupna dóbr żyrowickich. Brak koniecznych dokumentów Sołtan miał poświadczyć przysięgą. Pełnomocnik Daniela Sołtana odpowiedział, że Mielezko nie kupił dóbr od właściwego dziedzica Jarosława Sołtana. Ostatecznie sąd nakazał przedłożenie dokumentów Sołtanowi jako współwłaścicielowi i zwolnił go od przysięgi, której żądał Mielezko. Sołtan stwierdził, że dawno w Żyrowicach nie był i zażądał przeniesienia terminu okazania dokumentów na kolejne roki sądowe. Na co sąd się zgodził”. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 93, л. 1–3об; Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 345, л. 177 об. Por. „Видимус с книгъ земскихъ справъ вечистыхъ повету слонимьского” z 13 stycznia 1620 r. Kopia aktu sprzedaży (12 stycznia 1609) Żyrowic dokonanej przez Iwana Sołtana, marszałkowicza JKM, starościca ostrzyńskiego, i jego żonę Krystynę, Iwanowi Mielezce, kasztelanowi mściślawskiemu i jego żonie Annie. Przywileje ma majątek znajdowały się u Daniela Sołtana, brata Iwana. Kopię podpisał Krzysztof Jesman Synkowski pisarz ziemski słonimski. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 85, л. 1–3об. Wypis kopii z 26 czerwca 1631 r. tego samego dokumentu. „Widymus dekretu sądu ziemskiego słonimskiego (4 czerwca 1611 r.) w sprawie Iwana Mielezki, kasztelana brzeskiego i dzierżawcy zdzitowskiego oraz jego żony Anny z Danielem Sołtanem i jego żoną Katarzyną o dobra żyrowickie. Na podstawie aktu zakupu Żyrowic, dokonanego między Iwanem Sołtanem a Mielezkami, sąd uznał prawa tych ostatnich do majątku. Sąd nakazał także Sołtanowi oddać do aktywacji przywilejów na majątek, a jego samego uwolnił od przysięgi. Sołtan nie odmówił chęci okazania dokumentów, ale stwierdził, że ich przy sobie nie ma, ponieważ wraca z Wilna z Trybunału i nie zdążył dotrzeć do Żyrowic oraz prosił, aby zgodnie z art.

skim utracił również majątek rodowy Okuninów z puszcza i z 220 włókami. Sołtan zrzekł się ponadto ktitorstwa nad cerkwią i monasterem żyrowickim na rzecz nowych właścicieli dóbr Żyrowice kasztelana smoleńskiego Iwana Mielezki i jego żony Anny Fursówny³². Iwan Sołtan po utracie majątku żyrowickiego udał się do swego brata Aleksandra, który posiadał część ojcowskiej majątności w powiecie orszańskim Bojnicze i Jurjewo. Były kolator żyrowickiego sanktuarium wraz z żoną Krystyną Syrowiczówną (zm. 1619) i dziećmi pozostawał tam do końca życia.

Druga połowa majątku Żyrowice prawnie należała do Daniela Dawidowicza Sołtana, który był ożeniony z Katarzyną Żabą³³. Daniel Dawidowicz Sołtan nie zaakceptował działań Mielezki wobec brata Iwana. Nadal pragnął zachować kontrolę nad całością dóbr żyrowickich. Świadczy o tym skarga mnicha monasteru żyrowickiego Teokryta na Daniela Dawidowicza Sołtana o pobicie i zagarnięcie żyta z gruntów klasztornych. Zakonnik poinformował o zajściu Iwana Mielezki i woznego słonimskiego. Uroczysko, zwane Dubowy Łuzek na Klinie, czerńcy mogli zasiewać z pozwolenia Iwana Mielezki, kasztelana smoleńskiego. Do pobicia doszło podczas żęcia żyta 6 lipca 1616 roku. Według skarżącego Sołtan okładał mnicha kijem a następnie kordem, raniąc go w plecy i głowę. Żyto zaś zabrał do swego majątku w Żyrowicach, zakazując mnichom korzystania z wymienionych gruntów³⁴.

Daniel Dawidowicz Sołtan (1550–1634) i jego żona Krystyna Brestynówna 6 czerwca 1621 roku odsprzedali swoją część Żyrowic z folwarkiem Waśkowskim i Bohdanowskim oraz wsiami Zalesie, Wierzbołoty, Okuninowo, Litwa, Rusaki i Miromin staroście brzeskiemu i mohylewskiemu, Lwu Sapieże³⁵. W akcie sprze-

24. rozdz. 4. Statutu Litewskiego pozwolono mu okazać dokumenty na kolejnych rokach sądowych, na co sąd wyraził zgodę". Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. xp. 86, л. 1–3об. Por. „Kopia widymusu dekretu sądu ziemskiego słonimskiego w sprawie Ioana Mielezki kasztelana brzeskiego i dzierżawcy zdzitowskiego i jego żony Hanny, z Danielem Sołtanem i jego żoną Katarzyną o dobra żyrowickie. Pod nim kopia funduszu Andrzeja Przeclawskiego na szpital w należących do niego Żyrowicach. Nakazuje oddawać corocznie, począwszy od 1629 r., na szpital 16 beczek żyta, jęczmienia 6 beczek, grochu jedną, dwa połcie słoniny, faskę masła, kopę serów, 30 wozów drzewa i 10 zł pl. Fundusz sporządzono 1628 r. Po nim następuje kopia listu Przeclawskiego z 2 maja 1630 r. do swego szwagra, Józefa Welamina Rutskiego, metropolity kijowskiego o zamiarze objazdu majątków". Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. xp. 87, л. 1–3об.

³² W. Charkiewicz, *Żyrowice...*, s. 13; A. Mironowicz, *Jozafat Dubieniecki...*, s. 216–217.

³³ С. П. Стрэнкоўскі, *Солтан Даниіл Давыдовіч*, [в:] *Жыровічы: над святым пакровам: энцыклапедыя*, с. 177.

³⁴ Kopia ruska skargi z 7 lipca 1616 r. „Wypis s knih khrodskich zamku hospodarsko slonimskocho". Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. xp. 98, л. 1–2. Kopia polska skargi Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. xp. 98, л. 3–4об.

³⁵ „Akt sprzedaży z 6 czerwca 1621 r. majątku Żyrowice wraz z monasterem ruskim, nieobejmujący jednak folwarku Smołydzyce, dokonany przez Daniela Dawidowicza Sołtana kanclerzowi Wielkiego Księstwa Litewskiego Leonowi Sapieże za 5000 kop groszy litewskich. Dokument sporządzono wobec:

daży wspomina się, że sanktuarium w Żyrowicach z monasterem i dwoma cerkwiemi: jedną drewnianą a drugą murowaną zostało zbudowane przez przodków Daniela Dawidowicza Sołtana: „Мои предки в имени своем Жировичском в повете Слонимском находящемся, заложили и построили монастырь закону греческого и церкви две одну деревянную а другую каменную в честь Пречистой Святой Богородицы Марии и обеспечили эти церкви и монастырь полями, лесом, лугами и поданными навечные времена”³⁶. O funkcjonującej murowanej cerkwi w 1610 roku mowa jest w dokumentach dotyczących sporu o folwark żyrowicki między kasztelanem smoleńskim Iwanem Mielešką a Danielem Sołtanem. W dokumencie tym pisze się, że w monasterze „Жировичском заложеня церкви Пречистое Богородицы [...] и церков так деревянную яко и муrowаную”³⁷. Kanclerz Lew Sapieha, odziedziczywszy prawo podawania do cerkwi Zaśnięcia NMP w Żyrowicach, zapisał na świątynię posesję z karczmą. W intencji modlitw za rodzinę królewską, duszę swoją i dzieci przekazał cerkwi ryzy z tureckiego złotogłowu, okładki z perłami, bogato zdobione poruczy, epitrawechele ze złotogłowu, mitrę i posoch. Nabyte od Daniela Dawidowicza Sołtana część dóbr żyrowickich Lew Sapieha 21 października 1621 roku przekazał Iwanowi Mieleškce.

Daniel Dawidowicz Sołtan pozostawił jedynie przy sobie rodowy majątek Skołdysze w powiecie słonimskim³⁸. Daniel Dawidowicz Sołtan jeszcze przed sprzedażą części Żyrowic 26 lipca 1620 roku zapisał klasztorowi niektóre swoje ziemie w powiecie słonimskim i rzekł się kolatorstwa nad ośrodkiem zakonnym. Prawa te przekazał swojemu bratu stryjecznemu Adrianowi Podbereskiemu, mieszkającemu wówczas na terenie monasteru³⁹.

Adama Łukaszeuicza stolnika słonimskiego, Krzysztofa Jesmana Synkowskiego, Jana Źarnowskiego”. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 193, л. 1–2об.

³⁶ Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 177, л. 1.

³⁷ П. Жукович, *Неизданное русское сказание о Жировицкой иконе Божией Матери (в связи с историей русского дворянского рода Солтанов Жировицких)*, „Известия отделения русского языка и словесности императорской Академии Наук”, 1912, т. XVII. кн. 2, с. 215–216.

³⁸ Akt sprzedaży z 6 czerwca 1621 r. miał też kopię wystawioną 16 czerwca tego samego roku przechowywaną w archiwum klasztoru żyrowickiego. Ks. I. Stebelski, *O Prześwietnej Familii JMŚc PP. Sołtanów*, s. 392; П. Бубнов, *Милости источник*, с. 99.

³⁹ Intronisja monasteru i cerkwi w Żyrowicach na bazylianów dokonana przez Daniela Sołtana z 26 lipca 1620 r. Daniel Dawidowicz Sołtan w obecności jenerała powiatu słonimskiego i dwóch szlachciców przekazuje monaster, dwie cerkwie i fundusz Żyrowic zakonowi bazylianów. Sołtan dysponował dobrami odziedziczonymi po ojcu Dawidzie Sołtanie. Daniel Sołtan zapisuje swemu krewnemu, zakonnikowi bazyliiańskiemu Adrianowi Podbereskiemu i całemu zakonowi św. Bazylego dwie cerkwie i monaster w Żyrowicach wraz z jego przynależnościami. Opiekę nad nim oddaje w ręce Józefa Welamina Rutskiego unickiego metropolity kijowskiego i jego następców. Zapis swój motywuje tym, że jego przodkowie założyli monaster, ale nie nadali funduszu. Poza tym wcześniej w jego murach świeccy prezbiterowie nie przestrzegali kanonów i nie odprawiali mszy zadusznych

Daniel Sołtan odziedziczył po swym ojcu Dawidzie prawa patronatu do wielu cerkwi i monasterów a także domów w mieście Trokach i Wilnie⁴⁰. Część z domów w niejasnych okolicznościach została przejęta przez różne osoby. Sołtan posiadając liczne problemy prawne i majątkowe nie mógł dochodzić praw do wielu utraczonych dóbr. W tej sytuacji Daniel Sołtan 18 lipca 1620 roku przekazał metropolii Józefowi Welaminowi Rutskiemu (1613–1637) i jego następcom na urządzie metropolity prawa do reprezentowania spraw monasteru i cerkwi Narodzenia NMP w Trokach oraz innych cerkwi i monasterów⁴¹. Daniel Sołtan zmarł w Skołdyczach w 1634 roku i pochowany został „podług ostatniej woli swojej w cerkwi Żyrowickiej od małżonki swej Krystyny Brestynowny”, która z małoletnim potomstwem,

---

za jego przodków i rodziców pochowanych w monasterze żyrowickim. Obecnie, kiedy cerkwie są w rękach zakonników, chce im umożliwić wypełnianie obowiązku odprawiania mszy zgodnie z kanonami Ojców Kościoła i pomoc душom zmarłych krewnych. Zrzekł się tym samym prawa podawania i własności majątku. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 176, л. 1–10б; Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 345, л. 178об; Lietuvos Valstybės Istorijos Arhivas, Vlinius, F. 634, op. 1, nr 58, k. 387. Dokument podano do ksiąg grodzkich słonimskich 3 sierpnia 1620 r. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 177, л. 1–2. Por. również: „Выпис с книг кгродских замку господарского слонимского”. Wypis z ksiąg zamku słonimskiego zeznania woźnego powiatu słonimskiego Stanisława Kotowicza dokonany przed podstarościm słonimskim Adamem Łukaszewiczem. Kotowicz przedstawił do ksiąg zamku słonimskiego kwit intromisji monasteru i dwóch cerkwi na monaster żyrowickich bazylianów dokonanej 3 sierpnia 1620 r. w obecności jego oraz szlachciców Jana Mikołajewicza i Jakuba Jakowicza przez Daniela Sołtana. Darczyńca przekazał wspomniane dobra odziedziczone po przodkach na monaster żyrowicki i swego krewnego zakonnika bazylińskiego Adriana Podbereskiego. Zarząd nad klasztorem i cerkwiemi darczyńca przekazał unickiemu metropolii kijowskiemu Józefowi Welaminowi Rutskiemu 5 sierpnia 1620 r. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 180, л. 1–2. Por. „Ekstrakt z 9 stycznia 1621 r. funduszu Daniela Sołtana na monaster żyrowicki w formie przenosu z grodu (2 sierpnia 1620 r.) do ziemstwa dokonanego przez zakonnika bazylińskiego Tarasa Narbutowicza. Daniel Sołtan dnia 26 lipca 1620 r. zapisuje swemu krewnemu, zakonnikowi bazylińskiemu Andrianowi Podbereskiemu i całemu zakonowi św. Bazylego dwie cerkwie i monaster w Żyrowicach wraz z jego przynależnościami. Opiekę nad nim oddaje w ręce Józefa Welamina Rutskiego unickiego metropolity kijowskiego i jego następców. (...) Urzędnicy ziemscy słonimscy, przed którymi dokonano przenosu: Michał Połubiński sędzia, Michał Jacynicz podsędek, Konstanty Połubiński pisarz”. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 184, л. 1–2. Widymus w języku ruskim z 26 czerwca 1631 r. przeniesienia wypisu z ksiąg sądu grodzkiego do ksiąg ziemskich słonimskich (9 stycznia 1621 r.) intromisji dwóch cerkwi z przynależnościami dokonanej przez Daniela Sołtana na monaster żyrowicki. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 178, л. 1–3.

⁴⁰ Dwory Sołtanów, Żyrowice, Vilniaus universiteto biblioteka, Rankraščių skyriuje, F-5, A. 12074-120-76.

⁴¹ Por. „Выпис с книг кгродских замку господарского слонимского” z 3 sierpnia 1620 r. Wypis z ksiąg grodzkich powiatu słonimskiego listu wlewkowego z 18 lipca 1620 r. zeznanego przez Daniela Sołtana przed stolnikiem i podstarościm Adamem Łukaszewiczem, Krzysztofem Jundziłłem sędzią, Andrzejem Afanasowiczem pisarzem grodzkim Słonimskim, Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 179, л.1–20б.

synem Aleksandrem i dwiema córkami Anną i Jacymirą pozostała pod opieką swojego brata⁴². Aleksander Danielewicz Sołtan, osierocony w piętnastym roku życia, dostał się do unickiego metropolity kijowskiego Rafała Korsaka na służbę w charakterze jego pokojowego w 1637 roku⁴³.

Iwan Mieleszko, jako nowy właściciel żyrowickiego sanktuarium wyremontował monaster i cerkiew drewnianą, zakończył prace budowlane przy świątyni murowanej Zaśnięcia NMP. Klasztor Zaśnięcia NMP został 29 października 1613 roku podporządkowany metropolicie unickiemu Welaminowi Rutskiemu, albowiem Iwan Mielszko przeszedł z prawosławia na unię⁴⁴. Od 1613 roku nastąpił nowy – unicki – etap w historii żyrowickiego sanktuarium. W 1618 roku klasztor został przekazany bazylianom, a Mielszko nadał im dodatkowo w uposażenie wieś Stajki, Ogrodniki nazwane Wiknią. Iwan Mielszko 15 maja 1618 roku rzekł się na rzecz metropolity Welamina Rutskiego wszelkich praw do ośrodka⁴⁵, co potwier-

⁴² Testament z 12 marca 1634 r. sporządzony przez Daniela Sołtana, a po jego śmierci 6 maja 1634 r. przez Bazylego Zaleciłę wpisany do ksiąg grodzkich słonimskich wpisany. Kopia znajdowała się w Archiwum Żyrowickiem.

⁴³ Ks. I. Stebelski, *O Prześwietnej Familii JMśc PP. Sołtanów*, s. 394.

⁴⁴ „Kopia inwentarza wyposażenia cerkiewnego sporządzonego przy okazji przekazywania cerkwi żyrowickiej bazylianom przez kasztelana brzeskiego Iwana Mieleszkę. Inwentarz pod tytułem „Року 1613 месяца октебра 29 дня” spisał Jan Mizgir. W spisie znalazły się m. in.: krzyże, ryzy, pierścienie”. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 191, л. 1–106. Kopia druga w języku polskim, Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 191а, л. 1–106. O przekazaniu przez Iwana Mieleszkę ziemi i wsi Stajki z 21 gospodarstwami wspominała wizytacja monasteru z 1804 r. Lietuvos Valstybės Istorijos Arhivas, Vlinius, F. 634, op. 1, nr 58, k. 387.

⁴⁵ „Widymus z ksiąg grodzkich Słonimskich” z 15 maja 1618 r. w języku ruskim zawierający intromisję Żyrowic na monaster bazyliański. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 190, л. 1–2. Por. Polska kopia zeznania woźnego powiatu słonimskiego Jakima Łukaszewicza Mizghira z 1623 r. intromisji na dwie cerkwie w Żyrowicach, monaster i folwark z przynależnościami dokonanej przez Iwana Mieleszkę na rzecz zakonu bazyliańskiego i Jozafata Kuncewicza, przełożonego monasteru z 15 maja 1518 r. Mieleszko kupił dobra żyrowickie od Iwana Sołtana. Do zeznania dodano opis granic majątku z 1623 r. podany do ziemstwa słonimskiego przez Bohdanę z Mieleszków. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 96, л. 1–2. Por. „Выпис с книгъ земельскихъ справъ вечыстыхъ повету слонимского” z 3 czerwca 1630 r. Przełożony monasteru żyrowickiego Jan Dubowicz przynosi intromisję na monaster w Żyrowicach z grodu słonimskiego do ksiąg ziemskich słonimskich. 15 maja 1618 r. Iwan Mieleszko, kasztelan smoleński, przekazał monaster żyrowicki i cerkiew murowaną Zaśnięcia NMP i drewnianą, budynki klasztorne z folwarkiem i wszystkimi jego przynależnościami bazylianom. Pod tekstem dwie pieczęci i podpis Krzysztofa Jesmana Synkowskiego. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 95, л. 1–2; Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 345, л. 178. Ruski widymus zeznania przez woźnego powiatu słonimskiego Jakima Łukaszewicza Mizghira intromisji na dwie cerkwie w Żyrowicach, monaster i folwark z przynależnościami dokonanej przez Jana Mieleszkę na rzecz bazylianów i Jozafata Kuncewicza. Na marginesie k. 1 informacja, że 3 czerwca 1630 r. wypis został przeniesiony do ksiąg ziemskich słonimskich przez księdza Dubowicza. Pod tą notatką podpisy: sędziego ziemskiego słonimskiego Michała Połubińskiego, podsędziego słonimskiego Józefa Połubińskiego i pisarza ziemskiego słonimskiego Krzysztofa Jesmana Synkowskiego. Pod

dziła 15 grudnia 1623 roku jego córka Bogdana Mieleśzkówna z mężem Andrzejem Przeclawskim, podwojewodzim wileńskim i chorążym słonimskim⁴⁶. Bohdana Przeclawska, po śmierci Iwana Mieleśzki w 1622 roku, potwierdziła przekazanie nabytych przez ojca dóbr klasztorowi bazylikańskiemu w Żyrowicach⁴⁷. Andrzej Przeclawski był drugim mężem Bohdany Mieleśzko. Jej pierwszym mężem był Mateusz Borzymiński, sekretarz królewski, wójt wileński.

Oficjalne narzucenie monasterowi żyrowickiemu unii nie oznaczało zerwanie od razu z prawosławnym monastycyzmem. W 1661 roku w klasztorze został wykonany iromologion, który był opracowany na podstawie wcześniejszego rękopisu pochodzącego z lata dwudziestych XVII wieku. W tekście pieśni cerkiewnej *Иже образу Твоему* inaczej nazywanej *На проклятие еретиков* śpiewanej przed cudownym obrazem Matki Bożej wspomina się o rzuceniu klątwy na starożytnych heretyków Ariusza, Nestoriusza, Sawelliusza i innych. Nieznany kopista dopisał do wymienionych heretyków imiona unickich biskupów Cyryla (Terleckiego) i Hipacego (Pocieja)⁴⁸. Fakt ten świadczy, że wśród mnichów było wielu, którzy pozostawali przy prawosławiu i z niechęcią patrzyli na władcyków – odstępców.

---

zasadniczym tekstem pieczęć. Podpis pisarza słonimskiego Gabriela Oranutowicza. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 95, л. 1–2 об.

⁴⁶ Akt z 15 grudnia 1623 r. został potwierdzony w księgach ziemskich słonimskich 7 października 1624 r. 15 grudnia 1623 r. Bogdana Iwanowa Mieleśzkowa Andrzejowa Przeclawska, kasztelanka smoleńska, potwierdziła zapisy dóbr Żyrowice na monaster żyrowicki dokonane przez Sołtanów i jej ojca Iwana Mieleśzkę kasztelana smoleńskiego w 1613 i 1618 r. Donatorka pozostawiła sobie jako dożywocie jedynie dom leżący nieopodal cerkwi i cmentarza na wypadek swego przyjazdu do Żyrowic. W zapisie wymieniono nazwiska Jozafata Kuncewicza archimandryty żyrowickiego, Józefa Welamina Rutskiego metropolity unickiego i Antoniego Sielawy. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 157, л. 1–1об. Por. również „Видымус с книги земских справ вечыстых повету слонимского” z 7 października 1624 r. Widymus z ksiąg ziemskich spraw wieczystych powiatu słonimskiego podania przez Bogdanę Mieleśzkową Andrzejową Przeclawską, kasztelankę smoleńską, funduszu na bazylianów żyrowickich z 15 grudnia 1623 r. sporządzono wobec świadków: Jerzego Mieleśzki, Piotra Tyszkiewicza, Jana Grabińskiego. Wpisu dokonano przed urzędnikami ziemskimi: sędzią Michałem Połubińskim, Stefanem Jacyniczem podsędkiem, Krzysztofem Jesmanem Synkowskim, pisarzem słonimskim. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 183, л. 1-3; Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 345, л. 179. Por. również „Ekstrakt intromisji dokonanej 15 maja 1618 r. w Żyrowicach przez Iwana Mieleśzkę kasztelana smoleńskiego w obecności woźnego Joachima Łukaszewicza Mizgira i szlachciców Mikołaja Adrejewicza, Fedora Janowicza Konstantego Kasparowcza Mizgiry. Kwit zeznano przed Adamem Łukaszewiczem stolnikiem i podstarościm słonimskim. Iwan Mieleśzko zapisuje bazylianom żyrowickim dwie cerkwie jedną murowaną przy monasterze, jedną drewnianą oraz monaster z folwarkiem, dochodami cerkiewnymi i wszelkimi przynależnościami. Widymus wydano 11 stycznia 1659 r. za podstarostwa Damiana Jesmana Synkowskiego i pisarstwa Aleksandra Stanisława Wykowskiego”. Архив СПб ИИ РАН, ф. 52, оп. 1, ед. хр. 185, л. 1–2об.

⁴⁷ П. Бубнов, *Милости источник...*, с. 89–90.

⁴⁸ Інститут рукопису Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського, Київ, ф. 1, № 5391, л. 219об.; И.В. Герасимова, *Партесный концерт Николая Дилецкого «Иже образу твое-*

*

Wydarzenia związane z przejściem monasteru żyrowickiego z cudowną ikoną Matki Bożej należy rozpatrywać w szerszym kontekście. Unicy weszli w posiadanie Żyrowic w rezultacie sfinansowanego procesu i bezpodstawnego oskarżenia właściciela dóbr Iwana Sołtana o zabójstwo. Iwan Mieleszko, zwolennik unii, sam skazał prawowitego kłtorą żyrowickiego sanktuarium i doprowadził do skonfiskowania jego majątku. Późniejsze podporządkowanie monasteru bazylianom i unickim metropolitom Hipacemu Pocijowi (1599–1613), a następnie Józefowi Welaminowi Rutskiemu (1613–1637) potwierdza, że Iwan Mieleszko był wykonawcą założonego planu odebrania prawosławnym żyrowickiego sanktuarium. Po zajęciu przez unitów monasteru św. Ducha w Wilnie monaster żyrowicki był jednym z głównych ośrodków prawosławnych na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego. W jego przejściu wspierał Iwana Mieleszkę kanclerz Lew Sapieha, gorący zwolennik unii i uczestnik soboru unijnego w Brześciu. Po przekazaniu monasteru żyrowickiego bazylianom, pierwszym przełożonym unickiego zgromadzenia został Jozafat Kunczewicz, zwolennik siłowego wprowadzania unii i przejmowania cerkwi od prawosławnych.

Powyższe fakty są przemilczane w historiografii związanej z Kościołem katolickim. Unicy bazylianie konsekwentnie pomijali fakty świadczące o prawosławnych początkach żyrowickiego sanktuarium i życiu monastycznym. Przypomnę, że w 1605 roku współpracownik Hipacego Pocija – Grek Piotr Arkudios z Kerkiry sfalszował posłanie metropolity kijowskiego Mizaela z 14 marca 1476 roku do papieża Sykstusa IV od duchowieństwa, książąt i panów ruskich, w którym udowadniał rzekome prounijne skłonności pierwszego fundatora cerkwi żyrowickiej Aleksandra Sołtana (Sołtana Aleksandrowicza). I choć ów XVII-wieczny dokument od dawna został uznany za falsyfikat, to na jego treść nadal powołują się liczni badacze⁴⁹.

му»: истоки и история создания, [w:] Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės kalbos, kultūros ir raštijos tradicijos, Vilnius 2009, s. 421–422; Л.С. Шпаковская, О конфессиональной принадлежности жириовицкого ирмологииона первой половины 17 века, [в:] Церковная наука в начале третьего тысячелетия: актуальные проблемы и перспективы развития: материалы Международной научной конференции, Минск 2 ноября 2016 г., Минск 2017, с. 190–191.

⁴⁹ J. Fijałek, *Los unii florenckiej w Wielkim Księstwie Litewskim za Kazimierza Jagiellończyka*, „Sprawozdanie z czynności i posiedzeń Polskiej Akademii Umiejętności”, t. XXXIX, Kraków 1934, s. 23–25; K. Chodynicki, *Kościół prawosławny a Rzeczypospolita Polska. Zarys historyczny 1370–1632*, Warszawa 1934, s. 66, przyp. 3; A. Łapiński, *Zygmunt Stary a Kościół prawosławny*, Warszawa 1934, s. 20; Б.Н. Флоря, *Попытка осуществления церковной унии в великом княжестве Литовском в последней четверти XV — начале XVI века*, [в:] *Славяне и их соседи*, вып. 7, *Межконфессиональные связи в странах Центральной, Восточной и Юго-Восточной Европы*

Aleksander Sołtan nie tylko nie był zwolennikiem unii, ale też nie zmienił wyznania i pozostawał prawosławnym. Kanonik krakowski Jan Sakran z Oświęcimia (1443–1527) pisał, że Aleksander Sołtan, pomimo że był przyjęty przez papieża do Kościoła katolickiego, odnosił się do niego „z wielką nieprzyjazością i oczernianiem”⁵⁰. Nie biorąc tych faktów pod uwagę wielu współczesnych historyków ukazuje dzieje klasztoru żyrowickiego od 1618 roku czyli od przejęcia ośrodka przez bazylianów, pomijając półtorawiekową, najstarszą historię prawosławnego ośrodka zakonnego.

SUMMARY

Antoni Mironowicz

Taking over of Sanctuary in Zhyrovitse by Uniates

Keywords: Zhyrovitse, Orthodox Church, Uniates, Iwan Mielezsko

The article presents the events related to the takeover of the Zhyrovitse monastery with the miraculous icon of the Mother of God by the Uniates. The Uniats came into possession of Zhyrovitse as a result of a fake trial and a groundless accusation of the murder of the owner of the estate, Ivan Soltan. Iwan Mielezsko, a supporter of the uniats, sentenced a person in the Zhyrovitse sanctuary and had his property confiscated. Subsequent subordination of the monastery to the Basilians and uniat metropolitans, indicated that Ivan Mielezsko was the executor of the planned plan to take away the sanctuary from the Orthodox Church of Zhyrovitse.

в XV–XVII веках, Москва 1999, с. 40–81; K. Kuczara, *Grecy w Kościołach wschodnich w Rzeczypospolitej (1585–1621)*, Poznań 2012, s. 178–179; A. Mironowicz, *Największa fundacja Aleksandra Chodkiewicza. Spór o charakter fundacji*, [w:] *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI–XVIII wieku*, red. J. Urwanowicz, Białystok 2003, s. 530–536.

⁵⁰ J. Sacranus, *Elucidarius errorum ritus Ruthenici*, Kraków 1507, vers 1500.